

SVILARSKÉ MANUFAKTURE V LJUBLJANI

(1725 — ok. 1800)

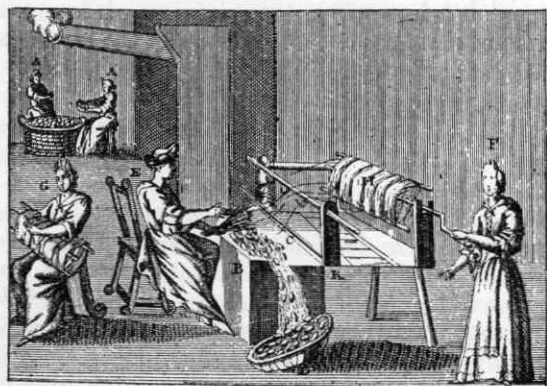
Jože Šorn

Merkantilistično usmerjena avstrijska gospodarska politika se je pričela na Kranjskem močneje uveljavljati nekako po letih 1717—1720, torej potem, ko je bila proglašena svobodna plovba po Jadranu, in v času, ko je zaživela avstrijska Orientalna kompanija v svobodnih lukah Trst in Reka. Šele ta politika je dala prvi sunek za modernizacijo gospodarstva oziroma industrije na Kranjskem. Toda hitrejši in globlji razvoj industrije je po drugi strani zavirala vrsta neugodnih okoliščin: razne vojne so izčrpavale državno blagajno, splošna zastalost Kranjske je obetala proizvodom skromno tržišče, pomanjkanje širokopoteznosti in izkušenosti pri trgovcih ter manufakturstih je bilo slabo znamenje za hitro rast obratov itd. Tu, na Kranjskem, vrhu vsega niti ni bilo zelo ugodnih naravnih pogojev za svilarstvo; v tem sta jo v okviru habsburških dežel znatno presegali Goriška in Gradiščanska. Pa tudi ti dve se nista mogli kosati glede tega z Beneško republiko; ta je imela v zaledju severnega Jadrana še vedno močan položaj v svilarstvu. Razumljivo je, da so Avstrijci v smislu gesel merkantilizma hoteli omejiti uvoz svile iz Benetk in postaviti svoje lastne manufakture. Znano je, da je cena tega luksuznega blaga bila zelo visoka (baročno razkošje!) in da je bila omejena na plemstvo in mešanstvo.

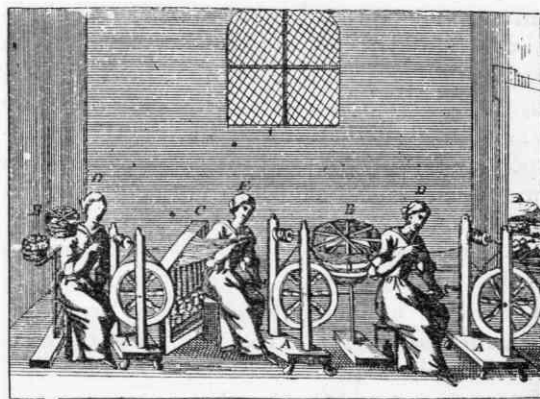
Avstrijsko gospodarsko vodstvo je bilo počasno in neodločno; marsikdo, ki se je potegoval za koncesijo v kateri koli panogi industrije, je moral opustiti svojo namero, ker ni mogel dobiti privativnega privilegija.

Redki so bili tisti podjetniki, ki so se upali lotiti proizvodnje nekega blaga brez tega dokumenta. Ko podrobneje študiraš naše gospodarske razmere v tisti dobi, spoznaš, da so mnogi imeli privilegij za nekakšno čarodejno formulo, ki te obvaruje poloma in ki tako rekoč jamči uspeh. V resnici pa bomo videli, da to ne drži in da so nekateri privilegiranci propadli, nepriviligiranci pa prav dobro uspevali. Vzrok je seveda treba iskati drugje. — Za to sta nam v svilarstvu dokaz n. pr. družabnika Jožef Pertot in Filip Balestri, ki sta se leta 1719 odločila pričeti s proizvodnjo takih tkanin na Goriškem,² nato pa Balestri sam, ki je pet let pozneje nameraval svilarno postaviti v Ljubljani, pa zopet ni uspel.³

Najprej za trenutek posvetimo pozornost delavcem na Goriškem in Gradiščanskem. Ta vrinek nam bo pozneje omogočil razumeti in primerjati položaje delavcev tu in v Ljubljani. V Farri, takrat najbolj znanim svilarskem kraju na Gradiščanskem, so bili v tej proizvodnji zaposleni tudi delavci in delavke slovenskega rodu, vendar so bili v znatni manjšini v primeri s furlanskimi.⁴ Okoli leta 1720 je bilo tu samo 60—70 fornellov,⁵ leta 1732 že 187,⁶ leta 1744 preko 200,⁷ šest let pozneje pa 218 teh priprav.⁸ To hitro večanje proizvodnje je privabljal nove množice delavcev in za njih vse je bilo treba preskrbeti tudi bivališča. To vprašanje naj bi se rešilo s preureditvijo nekaterih delovnih prostorov, ki naj bi ponoči služili kot spalnice, s postavitvijo barak ipd. Neugodno stanje je zakrivil tudi najemnik⁹ te cesarske svilarne v Farri: enako kot vsi zakupniki je hotel tudi ta zgolj iztisniti iz svilarstva čim večji lastni dobiček. Od vseh delavcev (točnega števila ne vemo) je le eden zaslužil dnevno — delovni čas je trajal od zore do mraka —

Slika 1. Odvijanje svilenih nitk

Slika 2. Sukalke pri delu

14 soldov (= 8'4 kr), vsi ostali pa le 6—10 soldov (= 3'6—6 kr), otroci obojega spola celó samó 3—4 solde (= 1'8—2'4 kr). Tolikšna je bila njihova mezda, kadar so jo prejeli v denarju. Prenekaterokrat pa jim je zakupnik nudil plačilo kar v naturalijah: pokvarjeno vino, pokvarjen sir in slab kruh. To jim je pozneje draže zaračunal, jim odtrgal od mezde in se tako okoristil z razliko, ki je obstajala med nakupno in prodajno ceno te hrane. Ker delavci niso prejeli denarja, so bili še bolj odvisni od njega. S svojo prehranjevalno politiko jih je laže izsiljeval. Kadar pa se je primerilo, da ni bilo dovolj svile, so ostali sploh brez posla in so se morali zadolžiti — prenekateri pri židih, ki so njihovo stisko močno izkoriščali. Tisti delavci, ki so bili iz drugih krajev (n. pr. iz Vidma), so si morali naravnost priberačiti toliko denarja, da so se lahko vrnili domov. Razumljivo je, da so zato delavci zapuščali zakupnika in da je proizvodnja padala. Najbrž so take okoliščine hoteli nekaj let pozneje izkoristiti bogati Marpurghi,¹⁰ da bi vzeli v zakup svilarno.

Kakor so bili Slovenci po eni strani zgolj delavci, tako jih po drugi strani ni manjkalo med lastniki svilarskih manufaktur. Eden prvih takih je bil Jožef Penko, rojen v Premu na Kranjskem. Zgodaj se je izselil in najprej delal v španskih svilarnah v Valenciji, okoli leta 1729 pa se je preselil na Dunaj in se morda šele tu povzpел do lastnika svilarskega obrata.¹¹ Potem izgubimo za njim vsako sled, dokler ga šele mnogo pozneje, l. 1765, zopet ne srečamo, ko je — brezuspešno — prosil, da bi smel postaviti svilarno v Postojni.¹²

V Ljubljani se je tkanje svilenih tkanin pričelo že precej zgodaj; najprej seveda v obliki cehovskega načina proizvodnje, pozneje kot samostojna manufaktura. Zanimivo je, da se tu nihče ni povzpел od cehovskega mojstra do manufakturista; vsi so raje ostali pri svoji, z raznimi pravili utesnjeni starinski proizvodnji. Cehu pletilcev vrvic in svilenih tkanin, ki je bil osredotočen v Ljubljani, so bila pravila potrjena že leta 1674.¹³ Na svojih statvah so ti ljudje, večinoma Italijani, izdelovali — če naj verjamemo Valvasorju¹⁴ — ne samo svilene trakove, ampak celó žamet. V sorazmerju s tržiščem ni mogla biti njihova proizvodnja niti količinsko velika niti po raznovrstnosti izdelkov pestra.

Gotovo ni naključje, da se je v našem mestu prav tujec prvi lotil proizvodnje tega

luksuznega blaga na manufakturni način. Bil je to Francoz po rodu (Francozi in Italijani so prednjačili v svilarstvu!), ki ni izšel iz industrijskih krogov, pač pa iz obrtniških. V Ljubljani je sploh vrsta poznejših manufakturstov izšla iz skupine manjših in srednjih trgovcev ter obrtnikov, deloma tudi fevdalcev — veletrgovci in menjalci so bolj poredko tvegali odločilni skok iz trgovine v industrijo. Posestniki malih kapitalov so se torej izkazali kot naprednejši element, ki ni mnogo okleval vložiti svoje vsote v postavitev zgodnjekapitalističnih obratov.

Francoz se je pisal Pierre Toussaint Tabouret in je bil rojen v Nancyju; ni znano, kdaj se je preselil iz Lorene v Benetke. Od tam je prišel okoli l. 1715 v Ljubljano in bil najprej pomočnik pri nekem lasuljarju. Dve leti pozneje si je že izposloval obrtno koncesijo — dovoljenje za samostojno izvrševanje lasuljarske obrti.¹⁵ Toda mož se ni zadovoljil samo z lasuljami — hotel je postati kapitalist. Gotovo je že v Franciji in pozneje v Benetkah videl, da je svilarska industrija zelo donosen posel, in oprijeti se ga tu v Ljubljani, se mu ni zdela slaba misel.¹⁶ Opirajoč se na cesarjev generale z dne 18. marca 1719, ki se z njim dovoljuje ustanavljanje vsakovrstnih obratov, je pričel pletiti že okoli leta 1725 svilene nogavice, ne da bi za to imel kak poseben privilegij. S tem je storil odločilni korak iz cehovske utesnitve. Sicer pa se tudi lasuljarstvu ni odpovedal za dolgo vrsto let (do leta 1741) — pač iz finančnih razlogov. Njegov obrat je bil spočetka prav majhen: mogoče 2—3 statve in nekoliko več delavcev. Ne vemo pa, če so bili to člani domače družine ali pa pravi mezdni delavci. Ko se je ta mali pletilec prepričal, da vlada za njegove izdelke na trgu konjunktura, je — da bi prehitel morebitne tekmece, ki bi imeli iste cilje, in da bi se še bolj uveljavil — dobil leta 1728 na najvišjem državnem upravnem mestu pismeni dokument, ki je ščitil njegov skromni obrat in mu nudil oporo po pravni strani. Pridobitev pismenega priznanja prvega kranjskega manufakturista svilenih izdelkov pomeni potemtakem prvi važni sunek k nadaljnjemu razvoju. To je možu omogočilo, da si je dve leti nato (4. marca 1730) izposloval celo pravi privativni privilegij za proizvodnjo svilenih nogavic; priznan je bil njemu in njegovim dedičem za 15 let.¹⁷ Razen njega torej ni smel nihče v deželi ves omenjeni čas proizvajati tako blago. Ta dokument je lastniku zagotavljal mono-

polni položaj in mu omogočil prodajo ter izvoz izdelkov (s pridržkom, da je uvoz tujih nogavic na Kranjsko dovoljen vsem trgovcem). Danes se nam zdi nekoliko ne- navadna ta njegova poteza: komaj si je kupil nekaj statev in vključil v proizvodnjo peščico delavcev, že je hotel doseči s privilegijem monopolni položaj. Toda nje- mu je to pomenilo zavarovati obstoj obrata in razvoj proizvodnje. Navedeni pridržek je zanj predstavljal resno omejitev, ki je ni mogel niti obiti niti premagati, kajti pro- izvajalne sposobnosti njegovega obrata so bile prešibke za to.

Pred nami je torej mož, ki je bil v eni osebi obrtnik (lasulje), manufakturst (svilene nogavice) in trgovec (imel je namreč v mestu svojo prodajalnico). Videli bomo, da njegov primer večstranske aktivnosti ni bil osamljen in da je to prav značilna po- teza vseh ali skoraj vseh podjetnikov tiste dobe.

Podelitev privilegija in prvi dobički so Tabouretu omogočili, da je storil drugi važni korak: povečal je svoj obrat. Že je vzel v najem hišo, si kupil na Dunaju statve, stiskalnico in drugo orodje,¹⁸ med- tem ko je moral kupovati surovo svilo še dalje na Gradiščanskem.¹⁹ Glede njegovih delavcev vemo zatrdno le to, da so bili pravno podrejeni mestnemu magistratu kot prvi instanci.²⁰ V vseh letih obstoja svilarne pa določno zvemo samo za en spor in pred- met spora: Mico Bokoliš (Wokollischkha) je manufakturst tožil magistratu zaradi kraje. Ni ji namreč izplačal 10 gld mezde (za de- lavce precejšnja vsota, kar pomeni, da ji že dolgo ni izplačal mezde), zato mu je ukradla neko količino masti. V smislu razsodbe ji je moral mezdo povrniti v 14 dneh.²¹ To so zelo skromni podatki, vendar razberemo iz njih odnos lastnika proizva- jalnih sredstev do njegovih delavcev in neke vrste socialno zaščito magistrata kot tiste ustanove, ki je imela patronat nad delavci. Potrebno je bilo, da smo jih po- drobneje navedli, ne pa prezrli, kajti njihov socialni položaj v celoti bo pravzaprav mo- goče podati šele na podlagi takih drobnih vesti.

Tabouret svojih izdelkov ni prodajal le sam, ampak so mu jih prodajali tudi še drugi ljubljanski trgovci, čeprav ne pro- stovoljno; zaradi svojevrstne odločbe višjih upravnih oblasti so ti naravnost morali odkupiti v gotovini vse tiste nogavice, ki jih sam ni mogel ali ni hotel vnovčiti. Kakor se je trgovčevemu interesu zdela ta odločba škodljiva, tako je manufakturst

vztrajal pri tem, saj je vedel, da mu blago ostaja in to kljub temu, da ga je smel na debelo in na drobno prodajati v Ljubljani in na deželi v času in izven časa letnih sejmov. Ne preseneča nas torej dejstvo, da je s trgovci prišlo do ostrega spora, kajti ti zaradi visoke cene niso mogli prodati njegovih nogavic; uvoženo blago je bilo cenejše. — Tako smo se seznanili z dogod- kom, ki je v ostrem nasprotju s pozneje vpeljanim kapitalističnim geslom o svo- bodni ponudbi in povpraševanju. V neki meri imamo tu torej opraviti s prisiljenim oziroma diktiranim sistemom povezave med proizvodnjo in trgovino; v času merkanti- lizma to ni bila redkost.

Nogavičar ni znižal cene,²² ker je ni mogel zaradi prevelikih proizvodjalnih stroškov. Ni toliko važen zaključek več kot dveletnega boja za ceno (ta nam ni točno znan), kolikor važnejše so njegove posredne posledice: ustanovitev druge svi- larnice v Ljubljani, delo dveh Ljub- ljančanov, trgovcev Jerneja Čebula in Lud- vika Antona Reje.²³ Udarila sta po Tabou- retovi monopolistični težnji in zagovarjala svoje stališče s trditvijo, ki je bila docela resnična, da namreč monopol škoduje sploš- nosti, množina »tovarn« pa učinkuje prav obratno. Družabnika sicer nista dobila pri- vativnega privilegija, sta pa seveda smela in tudi pričela obratovati. To je eden red- kih primerov obratovanja brez privilegija.

Taboureta je rast konkurence prisilila, da je zaradi boljšega uspevanja zmanjšal stroške za surovine in povečal proizvodnjo. Najučinkovitejši način se mu je zdel ta, da se odpove dragemu nakupovanju surove svile na Gradiščanskem in velikim stroškom za prevoz ter da zasadi lastni nasad murv, da bi s tem vsaj deloma, če že ne v celoti mogel gojiti sviloprejkke. Magistrat mu je

Slika 3. Veliki kolovrat (machina ali ital. filatorio)

podelil poleti 1731 pusto zemljišče na Grajskem griču, parcelo, ki je preje služila za živinsko pašo okoličanov. Takoj je tudi posadil murve. To je bil njegov tretji važni korak v smeri gospodarske utrditve, pa tudi notranjo ureditev obrata je učinkovito spopolnil na ta način, da si je na tem zemljišču postavil hišo z delavnico, ker je obrat in delavce, ki so doslej stanovali ločeno na raznih krajih, hotel imeti vse skupaj pod eno streho, da bi jih mogel uspešneje nadzorovati.²⁴ Poudarjanje osredotočenja delovne sile nas navaja na misel, da so delavci pred tem delali vsak na svojem domu, lasuljar pa jim je razdelil le surovine in jim pod določenimi pogoji »posodil« statve. Če bi bilo to res, potem bi Tabouret ne bil manufakturist, pač pa založnik. Vsi znaki pa kažejo, da o založništvu ne moremo govoriti. Najverjetnejša je torej misel, da so pred zgraditvijo delavnice na Gradu delavci od doma hodili delat k Tabouretu in se po delu spet vračali domov.

Sredi tega razvoja se je dogodilo nekaj, kar je preokrenilo tok Tabouretovega gospodarskega razvoja. Nekateri prebivalci Poljan namreč so naščuvali mesarskega cehovskega mojstra — pod pretvezo, da bo ta ceh izgubil livado na Gradu — k temu, da bi se pritožil proti podelitvi zemljišča Francozu; ker s tem niso uspeli, so v oktobru 1731, torej po treh mesecih, uničili nasad na ta način, da so izruvali kolje, razbili mize itd. — Mogli bi si misliti, da je bil povzročitelj dejanja tekmeč Čebul. Po Tabouretovem mnenju pa naj bi to bil magistrat; tega je tudi tožil za povračilo škode. Pravi vzpodbudnik pa je v resnici bil mesarski ceh in vsj tisti posamezniki, ki so imeli tam pravico do paše. Torej smo priče, kako se je ceh (čeprav mesarski, vendar je bil prizadet zaradi prikrajševanja pašniških pravic) boril proti skromnemu manufakturistu, kako ga je pomagal uničevati ter s tem nehote podpiral drugega podjetnika.

Nekako od leta 1735 dalje ni bil Tabouret menda več sposoben proizvesti en sam par svilenih nogavic.²⁵ Torej je obrat deloval vsega skupaj približno le deset let. Njegov lastnik se je zadolžil in umrl²⁶ v veliki bedi.²⁷ Premičnine in nepremičnine je zapustil sinu Petru Ivanu, ki se pa s svilarstvom ni bavil.

V vsakem oziru važnejša manufakturista sta bila srednje močna trgovca Jernej Čebul in Ludvik Anton Reja — oziroma pozneje Čebul sam. — Ta je bil doma iz naselja Hillen pri Šentjerneju na Dolenjskem.²⁸ Prišedši v Ljubljano je vstopil v službo

pri trgovcu Tomažu Vincencu Muliču; v pozni pomladi leta 1721 je postal samostojen trgovec.²⁹ Njegov družabnik Reja se je priselil v Ljubljano iz vasi Hecken. Leta 1717 je prevzel Wolfa Matije Eytelbergerja trgovino z dišavami in zelišči v Ljubljani,³⁰ toda zaradi nekega spora trgovsko-pravnega značaja ni mogel sam spočetka v celoti voditi trgovine: šele od leta 1726 dalje je bil resnično samostojen trgovec. — Družabnika sta bila trgovca šele nekaj let in zategadelj nista mogla imeti znatnih kapitalov, sta pa pokazala neprimerno velik pogum in težnjo po tem, da postaneta industrijca. Poleg manufakture svilenih nogavic sta postavila še obrat za separacijo voska od medu, dalje pletilstvo volnenih čepic, nogavic ipd. S tem, da nista prejela privilegija, še ni rečeno, da sta morala zapreti vse obrate; to samo pomeni, da se nista mogla nadejati monopolističnega položaja v svilarstvu. Vztrajala pa sta v svojem delu, vzela v najem hišo, nabavila statve in si na Beneškem poiskala sposobne delavce.

Nekako po letu 1731 družabnika nista nastopala več skupno in o vseh njunih obratih ni nobene vesti več; razšla sta se. Čebul je poslej vedno nastopal sam in se je z vso silo oprijel le proizvodnje svilenih tkanin. — Jernej je imel vsekakor boljšo finančno osnovo kot pa Tabouret. Prvi je še nadalje ostal trgovec, poleg tega ne sme mo prezreti, da je opravljal važne funkcije v magistratni upravi in drugje (notranji svetnik, mestni zakladnik, načelnik trgovskega stanu), ki so mu omogočile vršiti nadzorstvo nad morebitnimi novimi kandidati v svilarstvu.

Čebulova pot je bila zelo naporna. V začetku je moral kupovati surovo svilo na Goriškem, tudi barvati je moral svoje izdelke tam. Na ta način je prodajna cena njegovih proizvodov bila višja kot pa cena tistih, ki so jih uvažali iz tujine. Če si je že Tabouret, ki je seveda opazil isti pojav, pomagal na ta način, da si je omislil v Ljubljani nasad murv in bi k temu moral nujno dokupiti še sviloprejkice, je pa Jernej postopal drugače. Prvi korak je bil ta, da je za namestitev svojega obrata kupil eno večjih hiš v Ljubljani ob Ljubljaničici in tu namestil delavnice (inkanatorij ter filatorij; ta je bil menda tako velik, da na Goriškem razen tistega v Farri ni bilo večjega).³¹ Iz Benečije je pripeljal 30 mojstrov in delavcev, ki jim je moral nekaj časa — to je važno, da še posebej naglasimo — plačevati dvojno mezdo, da jih je mogel sploh obdržati pri sebi. Sposobni

izučeni delavci so bili takrat na Slovenskem še precejšnja redkost, zato je bila vrednost njihove delovne sile zelo velika. Jernej se seveda ni zadovoljil samo s temi delavci; moral jim je dodeliti domačine, ki naj bi tujce čim preje nadomestili v celoti (za nižjo mezdo!). Nekako v začetku leta 1734 je obrat zaposloval že preko 100 delavcev — domačih in tujih iz Italije, Avstrije in Nemčije — v pogonu pa je bilo 13 statev, kjer so tkali najmanj 5 vrst svilenih tkanin; nekoliko pozneje je postavil še barvarno.

Treba pa je odgovoriti še na neko zelo važno vprašanje, namreč kolikšno je bilo Čebulovo tržišče. Jernej je bil v tem oziru močnejši kot pa Tabouret: imel je v glavnem mestu rodne dežele svojo prodajalnico, dalje eno na Dunaju, morda pa tu le stojnico, kakor je imel verjetno stojnice in ne prodajalnice še v Trstu, Gradcu, Kremsu, Linzu³² — kamor je vozil svoje proizvode na trg; iz finančnih razlogov je malo verjetno, da bi mogel imeti stalne prodajalne v precej oddaljenih krajih. Za Trst trdimo to z verjetnostjo, ker čitamo nekje,³³ da je na tržaški sejemu, ki se je pričel 1. avgusta 1730, prišel tudi Čebul. Na tem sejmu srečamo oba stara tekmeča, Čebula in Taboureta, in lahko primerjamo njuni proizvodni sili: medtem ko je prvi pritoril tja vsakovrstne svilene, suknene in volnene izdelke, zlato, srebrno in drugo dragoceno galanterijo v vrednosti nekaj tisoč goldinarjev, je pa drugi pripeljal zgolj lasulje in svilene nogavice. Tabouret-privilegiraneec se ni mogel kosati z nepriviligiranim konkurentom.

Čebul je na lastne oči videl, kako je tako rekoč nasad ugonobil Francoza, in da bi se izognil takim finančnim tveganjem, je postopal drugače: kar na Goriškem, kjer so bili najboljši pogoji za rast murv in razvoj sviloprejk, si je že pred letom 1733 uredil 12 fornellov za pridobivanje surove svile (leta 1733 n. pr. jo je dobil za 12.000 gld). Toda tudi zanj ni bil položaj lahek, kajti tamkajšnji proizvajalci so mu manufakuro v Ljubljani hoteli uničiti na ta način, da so mu gallete, ki jih je odvijal v omenjenih fornellih, pri nakupu zaračunali za okoli 60 odstotkov draže.³⁴ Razumljivo je, da mu je taka politika ustvarjala docela nepredvidene stroške (v letu 1733 n. pr. 4000 gld). Kljub vsemu se mu je dobiček večal, toda ne v takem sorazmerju, da bi mogel biti povsem miren glede bodočnosti svojega obrata. Težil je za tem, da si pripori, kjerkoli je to le mogoče, čim več go-

spodarskih ugodnosti. Iz tega razloga je prosil — tretja nujna poteza — za večleten prosti uvoz svile in ostalih surovin z Goriškega. Zato je predlagal, naj se mu podelijo v last 4 komorne žitne desetine okoli Ljubljane (teh ni dobil, ker so jih oddajali na licitaciji), iz istega nagiba je prosil in dosegel izstavitev 12-letnega prostega potnega lista za uvoz 24 ladij štajerskega in 24 ladij hrvaškega vina, končno je smel nakupiti in brez plačila mitnine prodati 600 tovorov vina, pol doma, pol v tujini.³⁵ — Tabouret, ki je v tem času že propadal, je medlo skušal posnemati Čebulovo taktiko: iskal je dovoljenje za uvoz letnih 200 ladij vipavskega in goriškega vina za konzum na Kranjskem (tudi za 12 let), skozi 10 let je hotel brez plačevanja mitnine uvažati surovine za svilarno, na enak način pa izvažati nogavice (kot je bilo tako dovoljeno tudi Čebulu).³⁶

Spričo nakupovanja vina se bomo nehoti spomnili postopka v Farri. Ni izključeno, da sta oba ljubljanska svilarja postopala podobno, čeprav za zanesljivo trditev nimamo dokazov. Vendar pa je treba pripomniti, da je bil Čebul še vedno tudi trgovec in da je kot tak utegnil prodajati vino raznim strankam.

Čebul se je razvijal še dalje in mogel je storiti četrti važni korak: leta 1738 je že imel 20 statev, 4 pa je nameraval še dokupiti. Kolikor ni imel gotovine sam, si jo je izposojal pri raznih upnikih, ne da bi pri tem slutil, da ga bo to pokopalo. Da bi zavaroval celotno premoženje, vloženi kapital in dobiček, je končno le prosil za podelitev privatnega privilegija. Dobil ga je, kajti Tabouret je bil na tleh, čeprav mu je privilegij pravno še vedno veljal. S kosom papirja si Francoz že res ni mogel nič več pomagati, zanj so bile to le še mrtve

Slika 4. Barvarna

črke. Čebul, ki mu je bil privilegij priznan leta 1738 za deset let,³⁷ se je z njim dobro okoristil.

Desetletna doba njegovega vzpona je bila končana, pričenjalo se je približno enako dolga perioda maksimalne proizvodnje, ki pomenja višek uspehov za našega manufakturnista: v pogonu je bilo 26 statev za tkanine in 4 statve za pletenje nogavic (skupaj torej 30 statev), delavcev je imel zaposlenih znatno več kot sto; obrat je imel 4 oddelke: inkanatorij, filatorij, tkalnico in barvarno.

O obratu, proizvodnih sredstvih in delavcih na splošno torej nismo obveščeni ravno najslabše; še najteže je s poznavanjem točnega ekonomskega in socialnega položaja teh poslednjih. Prvi Čebulov svilarški mojster (capo maestro) je bil Jurij Zanetti, po rodu Benečan. Iz ne povsem znanih razlogov je izstopil po 6 letih dela iz obrata (pred letom 1738) in hotel s samostojnim obratom konkurirati bivšemu gospodarju.³⁸ Mojstrova pomočnika sta bila Franc Huber in Štefan Chillinger, ki sta bila tudi na hrani pri njem. Nek drug delavec, Matija Zaharija Frerenteich, je bil najpozneje zgodaj spomladi 1744 odslovljen (verjetno zaradi poneverbe) in je bil potem najmanj eno leto brezposeln.³⁹ Pomožna dela so opravljale delavke Černe, Dolenje, Prek, Debul, Vesel.⁴⁰ To so z imeni znani delavci. Od ostalih uslužbencev nam je znan še Matija Reich, ki bi moral po pogodbi biti eno leto (za 200 gld) v njegovi službi kot trgovski pomočnik — bržkone v trgovini, ki jo je Jernej dobil po Muliču. Matija pa, ki je vstopil kot pomočnik k Čebulu v maju 1732, je izstopil brez obvestila predčasno in odšel za trgovskega pomočnika v Gorico. Ker je bil tedaj v trgovstvu običaj, da si vsaj četrt leta preje prijavil izstop, mu je Čebul zadržal neke osebne predmete (obleko in drugo), iz česar se je izcimilo pravičanje.⁴¹ Najbrž v svilarški prodajnici pa sta prodajala Jernejev brat Luka kot trgovski pomočnik⁴² in neki trgovski sluga.⁴³ Dalje vemo le še to, da so delavci poneverjali surovine in izdelke, da je včasih kak delavec pobegnil, da je zopet drugič moral Čebul sam odsloviti z dela tega ali onega mojstra ali učenca, ker so mu zaradi malomarnosti (ali neizkušnosti?) prizadeli mnogo škode.

V inkanatoriju je bilo leta 1749,⁴⁴ torej ob koncu privilegijske dobe, zaposlenih najmanj še 30 domačinov. V filatoriju so delali še en mojster, 5 pomočnikov, 4 poganjači (Radtreiber) — vsi domačini. V nadstropju nad filatorijem je bila tkalnica, se-

stavljena iz dveh sob; v prvi sobi so bile 4 statve, v drugi sobi je bilo 5 statev.⁴⁵ V drugem nadstropju je bila še ena tkalnica, kjer je bilo v prvi sobi 6 statev,⁴⁶ v drugi sobi so bile samo tri statve; tu sta delala dva domačina in en Italijan. V isti stavbi je bila nadalje nameščena tudi še pletilnica za nogavice: v dveh sobah so bile v pogonu 4 statve, kjer so tkali domačini, dve deklici (starost ni znana) sta jim pripravljali svilo. Barvarna s 6 obzidanimi bakrenimi kotli je bila v pritličju; samo navadno barvanje je zmožgal en mojster z dvema pomočnikoma.

Jernejev obrat je bil torej sorazmerno zelo velik in je nekolikokrat presegal Tabouretovega, nadkriljeval je le-tega tudi po številu proizvodov. Francozova proizvodnja je bila omejena zgolj na nogavice, domačin pa je izdeloval najmanj 10 vrst proizvodov. V času pregleda svilarne leta 1749, ko se je krivulja proizvodnje nagnila navzdol, je samo v delavnicah zaposloval najmanj še 70—75 delavcev (po veliki večini samih domačinov), v pogonu je bilo le še 22 statev. Poraba svile je bila znatna: od začetkov do leta 1744 je bilo iz Goriške izročeno zanj okoli 50.000 funtov surove in predelane svile, kar je v denarju znašalo okoli 162.000 gld.⁴⁷

Če smo že precej dobro poučeni o delavstvu in obratu samem, pa ni več tako, ko se vprašamo po višini mezd in načinu izplačevanja le-te ter o delovnih pogojih vobče. Poslužiti bi se mogli le splošnih trditvev, da namreč mezda — razen za mojstre — ni bila dosti večja kot pa eksistenčni minimum, da je delovni čas trajal od zore do mraka, da so delavci spali v delovnih prostorih itd. Viri, ki smo se z njimi okoriščali, nimajo namreč takih vesti, da bi mogli vsaj deloma rekonstruirati življenjski standard delavcev v tem obratu. Vesti o kakih manifestacijah razrednega nasprotstva v ohranjenih dokumentih ne zasledimo. S tem seveda ni rečeno, da nasprotstev ni bilo. Prav zato se dozdeva, da se članek bolj bavi z lastniki proizvodnih sredstev kot pa z neposrednimi proizvajalci. Res je, da smo na začetku zgodnjega kapitalizma, ko razredna zavest še ni bila tako razvita kot pozneje, vendar je razumljivo, da so delavci v katerem koli obratu tistega časa tudi reagirali na znižanje mezd, na sistem postopanja z njimi ipd., pa čeprav upoštevamo še tako patriarhalen odnos lastnika do delavcev, n. pr. Čebula do njegovih rojakov.

Ko je v letu 1748 pretekla desetletna privilegijska doba, je Čebul prosil za podaljšanje privilegija. Nameraval je povečati obrat. Toda podaljšanje mu že ni več koristilo v taki meri kot doslej, kajti obrat je pričel pešati. Kje nam je iskati vzroke za nazadovanje? Najprej je tu konkurenca: v Gorici je namreč v tem času že obstajala velika Šegalova manufaktura, in brez nje je v ostalih starih obratih delalo 25—30 mojstrov, na Dunaju pa je prav tedaj delalo najmanj 50 svilarskih mojstrov.⁴⁸ Torej je Ljubljana bila tako rekoč med dvema mlinskima kamnomna in ni mogla prav dobro uspevati. Dalje so manufakturisti na tujem proizvajali v tistem sporazumu z avstrijskimi trgovci vedno nove vrste istega blaga; uvoz takih vrst ni bil prepovedan, ker jih domači obrati še niso izdelovali. Tuji proizvajalci so se zaradi lastnih koristi prilagodili željam teh trgovcev; to so zmogli lahko in hitro zaradi množine izkušenih in sposobnih delavcev.

Če so v Avstriji pričeli izdelovati tudi to novo vrsto blaga, ga trgovci niso hoteli prodajati, ker so manj zaslužili, pač pa so se v sporazumu s tujimi podjetniki dogovorili za kako novost. Če ni šlo drugače, so trgovci blago tudi tihotapili. Takih postopkov domači proizvajalci zaradi neelastičnosti niso mogli uspešno preprečiti, zato so bili vedno v nevarnosti, da propadejo. Enostavna prepoved uvoza in siljenje trgovcev k temu, da bi kupovali samo domače blago, pa je bil prav tako jalov posel, kot zahteva, naj se s policijskimi ukrepi (poostrena kontrola na mitnicah ipd.) onemogoči tihotapstvo.⁴⁹ — Pri vsem tem moramo upoštevati, da je tik pred smrtjo Karla VI. (1740) in po njej zajel Avstrijo nov val vojn in da je zato nastala splošna druginja in neugoden čas za razvoj industrije; tržišče se je zožilo, surovine podražile. Pri Čebulu se je s tem povečala nevarnost, da bo šlo po zlu vseh 70.000 gld, ki jih je vložil v obrat. Ker upnikom ni mogel vračati posojil, je zaprosil za moratorij; odobren mu je bil poleti leta 1744 za šest let. Takrat so njegovi dolgovi znašali 46.083 gld 35 kr. Po preteku roka pa tudi podaljšanje moratorija ni prineslo rešitve.

Tik pred letom 1750⁵⁰ so se pojavile take razpoke, da jih Čebul že ni mogel več sam zaliti: zelo zadolžen je februarja 1750 zaprosil državne oblasti za predujem. Namesto tega pa je prejel le predlog, naj se osnuje družba, ki bo v sporazumu z njim prevzela obrat in nadaljevala proizvodnjo. Ker se družba ni osnovala, se je pojavil v

marcu 1752 drugi predlog, naj se obrat v celoti proda na dražbi. Toda tudi po štirih licitacijah in javnih objavah se ni javil noben kupec. Ponovno je Čebul prosil za posojilo 30.000 gld, kajti dolgovi so narasli in so v začetku l. 1754 znašali že 58.563 gld 31 kr, njegovo premoženje pa je še vedno bilo vredno 41.411 gld 59 kr. Kljub temu, da je bil pripravljen februarja 1754 Čebul zahipotecirati premoženje, ni dobil posojila. Tako ljubljanske kakor dunajske oblasti so sicer obžalovale, da mora propasti tak imeniten obrat, pomagale pa mu niso in njegova usoda je bila zapečatená z najvišjim dekretom dne 13. oktobra 1754: sklenili so, da se dá prosta pot pravosodju. Tako so torej večino opreme poprodali in z izkupičkom delno poplačali upnike. Trгоvec je še vedno upal, da bo vzpostavil manufakturo takó, da se bo pogodil z upniki — toda tudi to je bilo zaman. Po Jernejevi smrti je njegov brat Luka leta 1764 še vedno upal obnoviti svilarno, konec koncev pa je opustil vsak resnejši poskus v tej smeri.⁵¹ Po vsej verjetnosti je torej ta največja svilarna XVIII. stoletja v Ljubljani in ena največjih v Avstriji sploh prenehala z delom kmalu po letu 1754, če že ne prav tedaj. Potem ni bilo nekako 20 let v našem mestu nobenega pravega svilarskega manufakturista več.

Iz propadlega Čebulovega obrata je njegov bivši mojster Zanetti kupil nekaj stavev in že v novembru 1754 pričel, skoraj gotovo na svojem domu, s proizvodnjo svilenih tkanin. Zanetti je torej primer manufakturista, ki se je povzpел od mezdneга delavca (mojstra) do samostojnega — čeprav zelo skromnega — lastnika proizvodjalnih sredstev. Toda sčasoma je zaradi že opisanih zunanjih okoliščin zdrknil na stopnjo svilarskega tkalca. Do vključno l. 1761 je delal sam z ženo in štirimi delavci; od

Slika 5. Barvarna (vse slike reprodukcije iz Francisci Philippi Florini *Oeconomus prudens et legalis*... 1702, knj. 6)

tedaj dalje pa je obdržal le še dvoje statev, kjer sta delala njegov nečak Peter kot vajenec in nek pomočnik. Proizvodnja: 1762 15 kosov svilenih tkanin, 1763 16 kosov, 1764 18 kosov, 1766 25 kosov svilenih tkanin; vse je poprodal v Ljubljani.

V začetku leta 1753, torej nekaj mesecev za Zanettijem, se je pojavil še drugi svilarski pletilec, namreč Jožef Harmann; najbrž je tudi on kupil statve v Čebulovi manufakturi. Harmann je pletel v glavnem le svilene nogavice; pomagal mu je samo sin Boštjan. Proizvodnja: 1762 160 parov nogavic, 1763 184 parov, nekaj ovratnih rut, svilenih hlač in drugega drobiža, 1764 354 parov nogavic in drugih drobnarij, 1766 273 parov nogavic; poprodal vse v Ljubljani.⁵² — Ni znano, kdaj sta prenehala oba s proizvodnjo.

Po teh 20 letih skromne svilarske dejavnosti se je spet pojavil močnejši manufakturst, namreč Andrej Cerar, ki je pričel s proizvodnjo leta 1775 s 5 statvami; po 11 letih je imel v pogonu že 11 statev. Izdeloval je predvsem svilene trakove. Delavci (število sicer ni znano) so bili vsi domačini. Po moževi smrti je obrat vodila vdova Frančiška. Med začetkom avgusta in koncem novembra 1792 je to manufakturo (obsegala je barvarno in tkalnico trakov) prevzel Gašper Kos. Ta ji ni bil lastnik dolgo časa sam, pač pa je našel družabnika v Jožefu Kopfmüllerju, ki pa se že 14. decembra 1792 javlja kot zakupnik bivše Cerarjeve svilarne. Imel je 10 statev (torej morda kakih 20 delavcev), letna vrednost proizvodnje, ki je zalagala trge na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in na Hrvaškem, je znašala 6000 gld. Res samostojni lastni obrat (barvarna in tkalnica trakov) mu je bila odobrena 16. marca 1793. Bržkone je tedaj le v celoti odkupil Cerarjevo manufakturo.

Nekako leta 1788 je začel proizvajati svilene in polsvilene tkanine manufakturst Karl Bononi. Njegov obrat je bil manjši, saj je letna vrednost proizvodnje znašala okoli 4000 gld; zalagal je trge na Kranjskem, Štajerskem in v Avstriji. Število delavstva ni točno znano.

Vsi ti obrati so zamrli med leti 1793 in 1800, torej v krizi, ki je sledila protifrancoskim vojnám.^{53 54}

OPOMBE

RA — Reigersfeldov arhiv; GA — Gallenbergov arhiv; SSA — Starejši stanovski arhiv; VDA — Vicedomski arhiv; BA — Breckerfeldov arhiv; DA — Dolski arhiv; KR — Kamera in reprezentanca; Testamenta — Oporoke; Zap. inv. —

Zapuščinski inventarji (vse ODAS, Lj.); Star. reg. I. — Starejša registratura I.; (M.) sod. prot. — Mestni sodni protokoli; D. u. — davni urbarji (vse MALj); Sentspetr. ž. — Arhiv šentpeterskega župnišča v Lj.

1. Privativni (izključni) privilegij je pismeni dokument, ki je lastniku le-tega jamčil za določeni čas monopolni položaj v neki panogi industrije za določeno vrsto proizvodov. Uhlirz (Handbuch der Geschichte Österreichs . . . , I, 1927, str. 302) smatra, da so bili najučinkovitejše sredstvo za prelom s cehi. — 2. RA, fasc. III, Commercialia; 27. poročilo, str. 385 sl. Gradec, 31. maja 1719. — 3. SSA, fasc. 537; Dunaj, 22. avg. 1724; GA, fasc. IX, Dežel. zadeve 1671—1749, 15. jul. 1724. — 4. RA, knj. št. 18, pril. k 19. komisijemskemu poročilu; Dunaj, 19. nov. 1730 (poročilo objavljeno na str. 292 sl.). — 5. Fornello je soba z nekakšno pečjo, kjer so ogrevali sviloprejkine kokone ali galle; tudi je naziv za samo peč. — 6. RA, knj. Copia Lettere Dal 1732 sin'al 1737, str. 39. — 7. RA, fasc. V, Commercialia; knj. Relation . . . de dato Triest den 26. Oct. 1744, str. 17. — 8. Fr. Reigersfeldova beležnica s sign. »St. 81 (I. 3 d)«, str. 296. — 9. R. M. Cossár, Lineamenti storici dell'arte goriziana della seta, Gorica 1933, str. 15: 10. apr. 1726 je bila sklenjena zakupna pogodba na 12 let med Jožefom Trevanom iz Napolija (drugače sozaložnikom na Dunaju) in avstr. dvor. komoro zaradi zakupništva Farre. — Vendar je že poleti 1732 novi zakupnik Farre Jožef Pericello, tobačni inspektor. — Gl. op. 6 in RA, Copia lettere I, 1722—23, str. 1022. — 10. Aron, Mojzes in Mandolin Marpurgo so bili trgovci in manufaktursti v Goriški in Gradiščanski. Svilarno v Farri so hoteli prevzeti 1746 za običajno letno najemnino 800 gld (RA, Diaria 1746 do 1750; 28. jun. 1746. — RA, fasc. V, Commercialia, knj. Relation . . . , str. 24 sl.). — 11. RA, fasc. XXX, Dnevnik; zvezek s št. 32; gl. pod datumom 18. nov. 1739. — 12. KR, CC, S 22/1, 5. jul. 1765. — 13. Star. reg. I, fasc. 15 (ovoj »Schnürmacher und Seidenstricker«). Ta splošni rokodelski red jim je bil ponovno potrjen 14. avg. 1753. — Pred prvim potrdilom pravil svilarjev v Ljubljani ni bilo. — 14. Die Ehre . . . , XI, str. 706. — 15. Sod. prot. 1717, str. 71—72. — Sod. prot. 1718, str. 46 (7. marca). — D. u. za cit. leto. — 16. August Dimitz, Zur Geschichte der Seidenzucht in Krain (Blätter aus Krain, IX, 1865; str. 55 sl., 58 sl.); napačno navaja kot ustanovno leto Tabouretove svilarne (Dewerth-Tabouretove je tudi napačno!) okoli 1735, pravilna pa je letnica za njegov nasad murv (1731). — Isti, Geschichte Krains . . . , IV, 1876 na str. 152 (iste napake oziroma točnosti). — Ivan Vrhovec, Zgodovinski pregled kranjskega trgovanja in obrta do francoske okupacije, LMS za 1882/83; str. 407 (za svilarno ista netočnost, za nasad celo letnica 1732!). — Alfons Müllner, Tuch- und Seidenzeug-Fabriken in Laibach (Argo, VI, 1898, stp. 40); Taboureta sploh ne omenja in Dimitzevega članka ne pozna. — Josip Zontar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, str. 225, navaja kot literaturo Dimitzev citat v Geschichte Krains in Ivana Slokarja Geschichte der österr. Industrie . . . unter Kaiser Franz I., Dunaj 1914, brez navedbe strani. — Rudolf Andrejka, Trgovska zgodovina Spitalske (Stritarjeve) ulice v Ljubljani, sep. iz Trgovskega tovariša, 1935, št. 5-6, str. 9 (nobenih novosti). — Vladislav Fabjančič, Ljubljanski sodniki in župani, III, str. 664 (rokopis v MALj), navaja Dimitzev članek Zur Geschichte . . . in citat v Geschichte Krains, IV, str. 152. — 17. Resolutum (15. marca 1728) in privilegij v VDA, fasc. I/95. V aktih SSA, fasc. 537, podatki o njem (maj 1. 1730), da je hotel postaviti še obrat za volnene nogavice na hamburški in erlangenski način in da se je potogeval tudi tu za 15-letni privilegij; vendar o tem obratu pozneje ne zasledimo več podatkov. — 18. SSA, fasc. 537. Pritožba Čebula in Reje z Dunaja cesarju, 26. apr. 1730. — 19. Star. reg. I, fasc. 37. Viri sicer pišejo o nakupovanju murv in sviloprejk v Furlaniji, toda verjetnost za to je zelo majhna, kajti Tabouret takrat še ni imel prostorov za gojenje sviloprejk ter za kemične in mehanične postopke pri odvijanju kokonov. Nam. Furlanija čitaj Gradiščansko. — 20. SSA, fasc. 537. Gradec, 22. jul. 1729. Iz neznanih razlogov je namreč prišlo med lastnikom in njegovimi delavci do spora, ki je zadeval ius inventandi et obsignandi. Glavna komisija za ureditev komerc. zadev in svobodne navigacije v Gradcu ni prevzela spora v pretres, pač pa je izjavila, kdo je prva instanca za njegove delavce. — 21. M. sod. prot. 1724—33; 20. dec. 1735. — 22. SSA, fasc. 537. Tožbo so trgovci predali vicedomu, ki jo je odstopil graškim oblastem; te so odgovorile, da je za obe strani odločilno

merkantil, sodišče I. stopnje v Ljubljani; Gradec 22. marca 1728. — 23. lb., njuna prošnja, 1. dec. 1729. Pri organiziranju obrata poleti 1729 sta se sklicevala na cit. ces. generale, ponovljen 31. avg. 1729. — 24. Star. reg. I, fasc. 37. Prim. njegovo izjavo v pritožbi cesarju, 15. nov. 1731. — Kot urbarsko dajatev na zemljišče pred klostrskimi vrati tik ob mešč. strelišču na Poljanah je plačeval letno 5 gld. — 25. Star. reg. I., fasc. 37, magistrat. poročilo vicedomu, 20. jul. 1741; sod. prot. 1735, str. 42; prosi magistrat za znižanje davkov za l. 1730, 1731, 1732, 1733. Znižani so mu bili za polovico. — 26. Umrli 14. 5. 1747 na Poljanah; šentpetr. ž., Liber mortuorum 1715—48, Tom. 4. — 27. Oporoka z dne 10. maja 1747; Testamenta de A. 1558—1810, Lit. T, num. 45. — Nekoč mu De Werth ni nabavil dveh nogavičarskih statev, zato ga je Tabouret tožil. Sod. prot. 1741, 22. dec. — Sod. prot. 1735, str. 112 in 136. — RA, fasc. I, Cameralia (ovoj Varia), ok. 1736. — Doslej se je trdilo, da je imel Tabouret družabnika Gabriela Abrahamia De Wertha; to pa ni točno. Bil mu je le neka finančna opora, ki mu je od časa do časa pomagala nabaviti kako orodje. Da bi pa skupaj vodila podjetje in si delila dobiček, o tem ne more biti govora. Res je, da se omenja Abraham kot Tabouretov družabnik oziroma kot bivši družabnik, toda to le kot plačnik neke vsote, ki je šla v breme Taboureta. De Werth je bil trgovec, upravitelj komende v Ljubljani, pozneje tudi nadzornik gospostev kneza Auersperga na Kranjskem in se kljub kapitalu, ki ga je nedvomno imel, ni spuščal v podjetniške posle. — Sod. prot. 1723, str. 83. — SSA, fasc. 78; poročilo z dne 30. jun. 1745, Lj. — 28. Oporoka z dne 6. nov. 1752; Testamenta 1547—1811, Lit. Z, No 14. — 29. Sod. prot. 1721, str. 67. Meščanske pravice je dobil verjetno leta 1722 (Sod. prot. ni ohranjen). — 30. Sod. prot. 1717. Meščanske pravice dobil 21. marca 1718. — 31. Inkanatorij ali motalnica je bil delovni prostor, kjer so navijali surovo svilo na motovila; tudi je naziv za motalnico kot delovno pripravo. Filatorij ali predilnica je delovni prostor, kjer so sukali po več svilenih nitk v eno debelejšo in te navijali na cevke; tudi je naziv za kolovrat. — 32. BA, fasc. III a, Historica (Ad Carniolae historiam spectantia, Lit. A, No 3). — VDA, fasc. 1/93. Prošnja iz zač. leta 1734. — 33. RA, knj. št. 18, str. 34: Specification Jenner Handsleuth... in Laibach... — 34. RA, fasc. XXVI, Politica (ovoj G 2, spis »Rapsoide Verschiedener Notizien«, str. 11), ima podatke, da so gallette stale od 30—44 soldov za funt in da cena ni zlahka padla pod 26 soldov. — Surovo svilo so tehtali v peso sottile di Venezia; »St. 81 (I 3 d)«, str. 8—9. — 35. Prošnja v VDA, fasc. 1/93, odobritev dne 10. apr. 1734; SSA, fasc. 537 za 600 tovorov (Gradec, 25. nov. 1735). — Ladja (Schif, Schifsladung) je vsebovala 12 barigel (Lagl) ali 160 veder (Eymer) vina; eno vedro je vsebovalo 24 bokalov (Maas) vina; bokal je tehtal 3 funte. Ladja je torej toliko kot 3840 bokalov vina, kar je tehtalo 11.520 funtov (RA, Diaria 1746—50, 5. sept. 1749). — 36. VDA, fasc. 1/93; Tabouretova prošnja, Lj. 10. 5. 1734. — 37. lb., prošnja z dne 20. febr. 1738, podelitev 20. marca 1738. — 38. Jurij je najprej delal devet let pri Ivanu Zanettiju na Dunaju kot mojster za svilene, srebrne in zlate tkanine, potem se je preselil v Ljubljano (KR, Fabriquewesen, XII-11; 2. nov. 1734). — 39. M. sod. prot. 1734—40, 22. febr. 1738 ter 1740—50, 4. febr. 1743. — 40. Zap. inv., fasc. LII, Lit. Z, No 30. — 41. Sod. prot. 1732 in 1733; M. sod. prot. 1733—40. — 42. V m. sod. prot. čitamo pod datumom 6. jul. 1745, da je bil Luka postavljen za inspektorja svilarne. — Sod. prot. 1764, str. 253. — Ta brat je bil glavni dedič Jernejevega premoženja, podedoval je tudi trgovsko pravico. — 43. RA, Diaria 1751—56, 11. jun. 1752. — 44. DA, škatla 43, Narod. gospodarstvo; protokol o pregledu svilarne sestavljen 21. maja 1749, v času, ko je Čebul pričel pešati. — 45. V prvi sobi je bilo tedaj v pogonu samo dvoje statev, kjer sta tkala dva domačina. V drugi sobi so pete statve stale prazne, na ostalih štirih so tkali domačini. — 46. V drugem nadstropju so v prvi sobi ene statve ob času pregleda stale že prazne; na treh so delali domačini, na dveh pa dva Italijana; kdo je delal na šestih statvah, ni znano. — 47. RA, fasc. V, Commercialia (knj. Relation in materia commercialii, str. 16, 26. okt. 1744). — 48. KR, Fabriquewesen, XII-11, Zanettijeva izjava leta 1754. — 49. RA, fasc. XXIV, Orient. Comp., št. 10 (ok. 1736). — 50. 11. dec. 1749 je prosil Čebul magistrat, naj mu zniža osebnih in obrtnih davek; za bodoče mu je bil znižan za polovico (sod. prot. 1749, str. 403). — 51. KR, CC, Z-6-1 in KR, Fabriquewesen, XII-2; Dimitz, Zur Geschichte..., str. 53; Zontar, op. cit.,

str. 252, pomanjkljivo, da je Čebul propadel šele ok. 1763; to je leto njegove smrti (sod. prot. 1765, str. 184). — Ni točno znano, kdaj je Jernej posodil Leonardu de Coroni fornello (sod. prot. 1764, 23. jun.). — 52. KR, CC, S-22-1 in Dimitz, Zur Geschichte..., str. 55; trdi, da je bil Jožef Hermann (!) najprej Tabouretov, potem Čebulov delavec in da je pričel s proizvodnjo 1755. — 53. Star. reg. I, fasc. 17; poročilo z dne 24. jan. 1786; Dimitz, Zur Geschichte..., str. 58; Rudolf Andrejka, Najstarejše lj. industrije, Kronika sl. mest, I, 1934, str. 58; H. G. Hoff, Hist.-Stat.-Top. Gemälde vom... Krain..., I, 1808, str. 141—142. — Dalje gl. še Star. reg. I., fasc. 148. — 54. 9. okt. 1789 je magistrat podelil dovoljenje za postavitve malega obrata (eine kleine Fabrik) za izdelovanje svilenih trakov na švicarski način Suzani Pasqual in njenemu družabniku oziroma družabnici. Star. reg. I., fasc. 61. — Dimitz (Blätter..., str. 58) trdi, da je ta obrat prevzel Cerar.

POMEN USTOLIČENJA KOROSKIH VOJVOD V SLOVENSKI ZGODOVINI IN NJEGOVA PROBLEMATIKA¹

Prihodnje leto 18. marca bo minilo 540 let, odkar je slovenski kmet zadnjič izročil koroškemu vojvodi ob knežjem kamnu pri Krnskem gradu oblast v deželi z obredom, v katerem so kmet in vojvodovi zastopniki uporabljali kot obredni jezik slovenščino, v znanem obredu »ustoličenja koroškega vojvode«. Pred ustoličevalca — najstarejšega moškega člana iz koseške rodbine »vojvodskega kmeta« iz Blažnje vesi — ki je sedeč na knežjem kamnu držal z eno roko marogastega bika in z drugo kobilo enake barve, okrog njega pa so stali sodni prisodniki in ljudstvo, je prišel v spremstvu fevdalcev v kmečko obleko preoblečeni vojvoda Ernest Železni. Ko je kmet dobil na vprašanja, ali je vojvoda pravičen sodnik, ali skrbi za blagor dežele, ali je svobodnega stanu in ali spoštuje in brani pravo krščansko vero, od vojvodovih spremljevalcev pritrtilen odgovor in ko mu je goriški grof zagotovil odkupnino za njegov sedež, je s knežjim kamnom simbolično izročil novemu vojvodi oblast v deželi. Vojvoda je sicer dobil deželo v fevd že pred tem dogodkom, a šele potem, ko je ob knežjem kamnu s prisego potrdil plemiške pravice, je bil med mašo pri Gospe Sveti blagoslovljen in je mogel popoldne na vojvodskem stolu na Gosposvetem polju podeliti fevde svojim vazalom. To so kar mogoče skopo povedane poglobitve črte tega obreda v zadnjem obdobju pred njegovim propadom. L. 1414 je predstavljal ta obred, ne glede na vrsto docela jasnih fevdalnih elementov, ki so z njim združeni in prepleteni, že dolga stoletja v tedanji fevdalni Evropi povsem svojevrstno obliko poklonitve novemu deželnemu knezu. Humanist Enej Silvio Piccolomini, ki je umrl 1464 kot papež Pij II., ne uvaja njegovega opisa v svojem delu »De Europa« brez vzroka kot »slovesnost, o kakršni se ne sliši nikjer drugje«; podobno ga navaja v XVI. stoletju znani francoski pravni teoretik in zgodovinar Jean Bodin v delu »Six livres de la République« kot »obred, ki nima para na svetu«. Prav ta